

A vitában egyértelműen a „transzilvánisták” kerekedtek felül. De végeredményben Szemlér kritikai megközelítése is jótékonyan hozzájárult az igazi erdélyi szellemiség ismérveinek a föltalálásához. A vélemények látszólag éles konfrontálása adódik abból is, hogy Kós és Kacsó a transzilvánizmus progresszív, a három nép boldog együttélését valóban, gyakorlati tevékenységben — egyfajta internacionalizmussal — kereső szárnya felől hozzák az érveiket, míg Szemlér a mozgalom egészét látja, s „vádjait” éppen nem Kósékra sűti el. A Hét 1972. 43. számában — Szenczei László regénye kapcsán — Szemlér egy mellékmondatban utal az „ügynevezett transzilvánista vitá”-ra, amelyet — úgymond — „talán meggondolatlanul” ő robbantott ki.

A vitafelekben sértettségnek nyoma sincs; Kós és Kacsó a vitától egyesesen a transzilvánizmus gazdagodását várta. Kós Károly emberi, szerkesztői nagyságát dicséri, hogy az új szempontokat érvényesítő ifjúságnak a rangos Helikonban szólási teret engedett. A harmincadik életévéhez közeledő kutató ember ma ámulja azt a személyeskedést elkerülő téma- és ügyszeretetet, ahogyan közös dolgaikról a harmincas évek Erdélyében vitatkozni mertek és tudtak. Sőt: vitás dolgaikról szólni hivatásbeli kötelességüknek tartották. Tudták, mi a különbség két rokon tövű, hangzásra hasonló szó között: a Helikon demokratikus szellemében tisztelték és megbecsülték az *ellenfelet*.

Az 1938 júliusi találkozó utolsó estéjén Kemény János vendéglátó barátságáért Molter Károly mondott köszönetet. Csak kezdő szavai utaltak a közelmúltban ismét kipattant nemzedéki ellentétre: „Nemzedék ide, nemzedék oda” — így kezdte beszédét, melyben — nem véletlenül — a „helikoni gondolatszabadság” éltetése különleges hangsúlyt kapott. A köszöntés legvégén arccal, szívvel és reménységgel fordult a jövő felé: „Az új nemzedék, meg vagyok győződve, nem is fogadja majd el egészen, hanem józan bírálattal helyesebben fejezi ki, amit Vécs jelent.” Molter Károly bizakodása dacára Kós Károlyban mégis biztosan ott égett a fél év előtti bánat és féltés, annak a fájdalmas előérzete, hogy a „fiatalok tudatosan ki akarják dobni maguk alól azt, amit 19 súlyos és meggondolkoztató esztendő alatt hittel, munkával és sokszor kemény támadások ellenére is” a megújított erdélyi gondolat első hirdetői: Áprily, Reményik, Szentimrei, Tompa és mindenekelőtt a teremtő Kós Károly elvetett, nevelt és érlelt.

KÓSA LÁSZLÓ

Kalotaszeg népe

A 90 ÉVES KÓS KÁROLYNAK AJÁNLOM

A magyar népi kultúra virágzó szigetei közül, úgy tetszik, Kalotaszegről tudunk a legtöbbet. Sok jeles vidék és jóval nagyobb táj nem büszkélkedhet annyi néprajzi tárgyú könyvvel és tanulmánnyal, mint Kalotaszeg. Nemcsak a néprajzra érvényes ez a megállapítás, hanem mindarra, amit általában, honismereti tudománynak nevezünk.

Vajon honnan és miből magasodott föl a pompás kalotaszegi népművészet? Sem a magyarság, sem Kalotaszeg nem veszít értékéből, ha nem a honfoglalók szekereinek sátra alatt varrogató asszonynál keressük például a hímzések elődeit. Sokkal inkább megértjük műveltségünk lényegét, ha arra fordítjuk figyelmünket, mit alko-

tott népünk a későbbi századok folyamán, hogyan tette magáévá, vagy hogyan utasította el mindazt, amit mai lakóhelyén kapott. A magyarságnak jóval nagyobb teljesítménye az itt teremtett és felnevelt kultúra, mint az, hogy régebbi hazájából hozott műveltségemelekből is máig megőrzött néhányat. Csak a nemzeti elfogultságot nyugtalanítja, hogy egy kedves motívumról vagy sajátunk tudott jelenségről a szakkutatás kimutatja az „idegen”-ből származást. Nincs olyan népe a világnak, amely elmondhatná, hogy csak adott és sosem kapott műveltségi javakat. Ez a kultúrával foglalkozó tudományok egyszeregye, s nem kellene hivatkoznunk rá, ha időnként nem elevenedne meg bennünk és másokban is a szociológiában etnocentrizmusnak nevezett fonák önismeret. A szűklátókörű ember — gyakran minden ártó szándék nélkül — úgy véli, hogy amit maga körül lát, az ősidők óta a sajátja, senki másé. Majd mélységesen fölháborodik, ha annak nem egy darabját elvitatják tőle. Az igazság nagyon egyszerű, mert a kultúra jóval több a motívumok és jelenségek mechanikus összegénél. A műveltségnek jellege, alkata, természete van, amely sok-sok körülmény közrejátszásával abból adódik, hogyan, milyen rendszerben kapcsolódnak egymáshoz elemei. Attól válik sajátosan magyarrá vagy éppen kalotaszegivé.

Mi is az, amit mai ismereteink szerint *kalotaszeginek* tartunk? Mindenekelőtt a drága öltözet és a hímzés, azután a textíliákkal, kancsókkal, tányérokkal és virágos bútorokkal dúsan díszített szobabelső, a templomok, a haranglábak, a házak és csűrők építési módja, a festett asztalosmunkákkal ékeskedő templombelső, a temetők sírfái. A paraszti munka eszköztárában nem tudunk ilyen módon válogatni, a szokások és a folklór világában sincs még annyi támpontunk, hogy folytathatnók a felsorolást. A virtuóz erdélyi férfitánc, a *légényes* itteni változatát említhetjük még, s talán az igen gazdag lakodalmi szokásokat. Bárki észreveheti azonban, hogy a kultúra egészéhez viszonyítva választásunk mennyire önkényes. A leginkább szembevetendő jelenségeket vettük számba. El kellett ismernünk a népművészet jellegadó primátusát, pedig elképzelhető, hogy számos más színtelenebb elem ugyanilyen jellegzetes.

Mindez együtt legszebben és legharmonikusabban az első világháborút megelőző négy-öt évtizedben virult, kialakulása azonban hosszú századok műve volt. Minden kultúrának van archaikus kora, virágkora, és van bomlása is. A történeti, még inkább a régészeti kutatások hiányai egyelőre nem teszik lehetővé, hogy a középkori Kalotaszegen biztonsággal tájékozódjunk. A vidék Erdély ama tájai közé tartozik, amelyeken a legkorábban települt meg a magyarság. A benépesülés valószínűleg nyugatról, az Alföldről a Kőrös völgyén át történt. Az Árpád-korban az Alszeg és a Felszeg még Bihar vármegyéhez tartozott, és a nagyváradi püspökség egyik főesperességét alkotta. Később, a 13. század végén csatolták a kialakuló Kolozs megyéhez, de még a 16. század elején is Kalota néven ismerték az egész Sebes-Körös völgyét a forrástól a bihari Sárrétig. A legrégebb kalotaszegi templomok (Monostor, Valkó, Vista, Zombor, Kis- és Nagykapus) a tatárjárást követő időben épültek. Talán ez az időszak — a dúlás sebeit eltüntető újjáépítés — hozta a vidék első föllendülését. De nem hagyott a mára egyebet falaknál és néhány román kori kőfaragványnál. A következő fontos szakasz a Mohács előtti száz év lehetett. A népesség növekedéséről tanúskodik a régi templomok bővítése, és az új csúcsíves stílusban emelt egyházak sora (Bikal, Farnos, Kettesd, Hunyad, Daróc). Várak és kastélyok is épültek.

Kós Károly a „Budai Nagy Antal” előadására gazdag népviseletbe öltöztette a vidék kisurait megjelenítő színészeket, a díszletül szolgáló nemesi udvart pedig a századforduló módos parasztportájáról mintázta. Az ilyen rekonstrukciók mindig a költészet határán járnak, de ebben az esetben megközelítették a valóságot. A kalotaszegi népművészet bölcsője, a kalotaszegi kultúra archaikus kora az az időszak, amikor az udvarház méretei még nem haladták meg az utolsó száz év nagyobb parasztgazdaságának arányait. A korabeli jobbágyháztartás természetesen nem versenyezhetett vele, jóval szegényebb volt, de a régebbi századokban nem mélyült olyan szakadékok úri és paraszti műveltség közé, mint az utolsó százötven-kétszáz esztendőben. Magyarország kultúrája rétegzett, de jóval egységesebb volt, mint ké-

sőbbi korokban. A társadalmi osztályok és csoportok műveltsége eleven kölcsönhatást feltételezve szervesen kapcsolódott egymásba. Úgy éltek akkor a kalotaszegi urak, ahogyan a tündérmese megörökítette őket. A mesebeli királyok maguk törődtek a jószággal, olykor a királyfiakat is mezei munkára fogták, a királyné főzött, a királykisasszonyok szőttek, fontak. A 16—17. századi összeírások és leltárak tanúsítják, hogy ez az állapot a fejedelmi Erdélyben is tartott. A hadba vonult Bethlen Gábornak volt ideje arra, hogy Károlyi Zsuzsanna kérésére levélben rendelkezék, legyen elég szőze a fonogató udvarhölgyek számára.

A falu előtt ott állott a példa, s a föltörekvő jobbágy természetes módon igyekezett minél többet megszerezni abból, ami urának volt. A templomokat közösen építették, belsejüket együtt alakították ki. Az építők között ott dolgoztak a közeli Kolozsvár céhes mesterei, de az ácsok, kőművesek, kovácsok, asztalosok és faragók többsége a jobbágyiságból került ki, akár a kúriák építkezéseinél. A templom költségeihez hozzájárultak a földesurak, a nagyobb terhet azonban a paraszti gyülekezet viselte. A népből jött papok és kurátorok ízlésirányító szerepe nem vitatható, és bizonyos, hogy igazodtak a parasztok kívánságaihoz, elképzeléseihez is. A templom, az egyetlen falusi középület szerepe azért fontos, mert mind a fatornyok, mind a festett belsek a díszítőművészet közvetlen előképűl szolgálhattak.

A magyar népművészetre a nagy történelmi stílusok közül a legegységesebb hatással a reneszánsz volt. Az Alföldön kevésbé hagyott nyomot, mint a Dunántúlon vagy a Felföldön, Erdélyben mindegyiknél erősebben termékenyítette meg a magyar népi kultúrát. Kalotaszegen meghatározóan érvényesült a reneszánsz stílus, illetőleg a 16—17. századra visszavezethető kulturális áramlatok, pedig a fejlődést éppen ez idő tájt nemegyszer akadályozták a háborúk. Századok óta Kalotaszegen vezet keresztül az Erdélyt az Alfölddel összekötő egyik fontos út. Gyakorta látott ellenséges seregeket a vidék, és minden háború kitörött egyet-egy falvai sorából. Ezek lakossága elpusztult, végleg elmenekült, vagy elvegyült a havasokból érkező románsággal. Halál és pusztulás járt Básta tábornok katonáival éppúgy, mint a nagyravágyó Rákóczi György lengyelországi hadjáratát megtorló török—tatár seregekkel, és még számos más alkalommal. A történetírás eddig nem tudta megmagyarázni, milyen okoknak és körülményeknek köszönhetette Kalotaszeg népe, hogy a háborúságokban Erdély sok más vidékével szemben etnikailag viszonylag épen maradt. Nemcsak megmaradt, hanem hamarosan újjászülte műveltségét is. Alig múltak el az utolsó nagy hadjáratok, az 1690-es években már elkészültek az első új, festett templombelső. Feltehetően korábban is díszítették ilyenek a kalotaszegi templomokat, hiszen az egykori Magyarország területéről a 15. századtól ismerünk hasonlókat, köztük nem egyet Erdélyből is. A 18. században keletkezett a festett asztalosmunkák többsége, ekkor építették a fatornyokat és haranglábakat is. A korábbiakra, melyeket a katonák fölgújtottak, ezekből következtethetünk. A háborúk okozta viszonytalanságok nem akadályozták meg, hogy a 18. században Kalotaszeg élete annyi más közép- és nyugat-erdélyi magyarlakta vidékkel ellentétben szervesen tovább folytatódjék. A fejedelmi aranykor erőtartalmakai itt tovább tartottak. A kalotaszegi műveltség ekkorra olvasztotta magába a legfontosabb történelmi stílus hatásokat, és ekkorra érlelte igazán paraszti kultúrává, jöllehet még nem szakadtak el mindazok a szálak, amelyek az udvarházakhoz kötődtek.

A gótikából maradt a falusi templomok formanyelvére átültetett fából ácsolt, zsindelellyel fedett, kúp vagy gúla alakú toronytető és harangláb a sarkokra helyezett négy kis toronnyal. A tornyok tornáca a középkori bástyák erődített folyosóinak leszármazottja. A fából faragott árkádok, melyek a lakóházakon is megjelentek, már a reneszánsz építési divatból kerültek át annyira átalakulva, hogy csak halványan emlékeztetnek hajdani mintájukra. A díszítőművészetben, a faragásban és hímzésben rendkívüli szerteágazó a reneszánsz hatása. Számos motívum, „vázák”, „koszorúk”, rozetták, leveles és virágos indák stilizált változatai a hazai és az olasz reneszánsz örökségeként föllelhetők a kapufélfákon és a varrottasokon. A merev stíluszabályoktól függetlenül magukat, szabadabb vonalvezetéssel, megváltoztatott arányokkal, laza ritmussal, puritán színhasználattal, ugyanakkor nagy művészi

fogékonyságról és ötletbeli gazdagságról tanúskodó kedvvel alkalmazták a parasz-
tok a reneszánsz ornamentikát. A 16—17. századból való a gyöngyös párta, a felül
böven ráncolt, könyöktől beszűkülő ujjú női ing, és a két oldalt derékba tűzve
viselt, felhajtott szélű, bő lepelszoknya, a *muszuj* vagy *bagazia*. A korábbi, úgy-
nevezett lán-, fűzér- és körtáncokat fölváltó késő középkori divat konzerválódása
a *legényes*, amely a közösen járt, kötelezően állandóan ismétlődő mozdulatokkal
szemben az egyén szabadságát, végtelenül variálható figurákat hozott a táncba.

Amint a történelemben a megmaradásra nehéz magyarázatot keresni, akként
nyitott az a kérdés is, hogy miért pont ezen a vidéken alakult ki az a kultúra, amit
kalotaszeginek nevezünk. A történelmi körülmények olyan rejtélyes találkozásáról
van szó, amelynek megfejtéséhez még nem tudunk eleget. A lakóépületek és a csü-
rök magas tetői Európa-szerte a havasalji csapadékos területeket jellemzik. A fedél-
szerkezetek és a házfalak ácsolásában, a kapuk állításában és faragásában megnyil-
vánuló ügyesség mindenütt a famunkával évszázadok óta nap mint nap foglalatos-
kodó parasztságra vall. A jellegzetes toronysisak vagy harangláb nem csak itt, ha-
nem Észak- és Közép-Erdélyben, a Szilágyságban, Biharban, Szatmárban és Bereg-
ben, sőt sok helyen Borsodban és Abaújban is hozzátartozik a tradicionális falu-
képhez. A monumentális faépítkezés hasonló példái egyrészt megtalálhatók az er-
délyi szászok és románok körében, másrészt meglétük igazolható a korábbi száza-
dokból szinte az egész történelmi Magyarország területén. A festett deszkamennye-
zetek, kórusok és padok helyzete hasonló. A ruhadarabokra bontott öltözet vizsgál-
lata során sem mondhatunk mást. Nem igaz az a frappánsan hangzó, e tájon szinte
szállóigévé vált megjegyzés, hogy „Kalotaszeg addig tart, ameddig a muszuj ér”.
Ez az egyedülvalónak hitt ruhadarab egy időben azt a romantikus magyarázatot
kapta, hogy a honfoglaló magyarok lóra ülő asszonyai hordták így a szoknyájukat.
A tudományos kutatás nemcsak középkor végi eredetét derítette ki, hanem kimu-
tatta, hogy hasonló szoknyaviselet a közelmúltból a Kárpát-medence több pontjáról,
nemcsak magyaroktól ismeretes. A századfordulón már elmaradhatatlan férfiszűr
és bőgatya pedig csak alig száz esztendeje alföldi hatásként szorította ki a szürke
condrát és a fehér posztóharisnyát. A hímzéseknek igen széles a rokonsági köre.
Például a művészettörténeti kutatás az egyik kedvelt, olasz reneszánsz előképre
visszatekintő kompozíciónak göcseji halottas lepedőszélen, somogyi tükrös fedelén,
beregi szőtösen, csiki templommennyezet kazettáján találta meg a testvéreit. A pom-
pás egyéni tánc, a legényes változatait az egész Mezőségen és Dél-Erdély számos
pontján járják magyarok és románok egyaránt. S ha folytatnók a sort, minden jel-
legzetességről kiderülne, hogy nemcsak kalotaszegi. Mégsem kerülünk szembe ma-
gunkkal, ha most azt állítjuk, hogy mindaz, hogy mindaz, aminek elvitattuk jellegzetes voltát,
mégis kalotaszegi, mert ezek a jeles és értékes műveltségi elemek szerves, elvá-
laszthatatlan együttesben sehol sem fordulnak elő, csak Kalotaszegen. Széles elter-
jedési körük a magyar népi kultúra egységességét és egyben azt az alkotó erőt pél-
dázza, amivel a nagy egységbe tartozó kincseket a kisebb tájak és vidékek népe
külön karaktert tudta formálni. A magyarvulkói templom toronysisakja és a cin-
teremkerítésen ülő fatornyok minden más rokon emlékkal szemben páratlan együt-
test alkotnak. A Gyalui Asztalos János és az Umling család festett deszkái a temp-
lomdiszító asztalosság önálló kalotaszegi „dialektusát” képezik. A muszujt az elmúlt
századokban sokfelé viselték, de a kalotaszegi nép olyan egyéni módon illesztette
be ruhatárába, hogy önmaga egyik legsajátosabb kifejezőjévé tette. Így különbözik
a közeli torockói, kolozsvár-hóstáti, széki, nem kevésbé vonzó magyar népi öltöze-
tektől is. A hímzéseken, a lakodalmi szokásokban, a táncban, a temető sírfáiban, a
házak külső formájában mind fölfedezhető kisebb vagy nagyobb, olykor árnyalatnyi
különbség, amely kalotaszegivé teszi őket, mert sehol másutt, csak itt található meg.

A kalotaszegi falvak négy nagyobb patak — a Körös, Almás, Nádás és Kapus
— folyása mentén fekszenek. A négy patak szinte négy égtáj felé folyik, s alkalmas
lett volna arra, hogy a falvakat más-más gazdasági-földrajzi vonzáskörbe vezesse.
Mégis Kalotaszeg a közös éghajlati és domborzati viszonyok hatására földrajzi és
néprajzi egység maradt. De ennél a tényezőnél is fontosabb Kolozsvár közelsége,

mely, ha jobban ismernők a múltat, bizonyára még több kérdésre választ adna, mint most sejtjük. Döntőnek bizonyult mint példát adó és vonzó gazdasági, kulturális és politikai központ. Kolozsvárt 30—50 kilométeres sugarú, majdnem teljes körben kisvárosok, vásártartó falvak — Dés, Szamosújvár, Mocs, Torda — veszik körül. Ilyen gazdasági alközpont a kalotaszegi Bánffyhunyadi is, ahol a vidék népe évszázadok óta szinte hétről hétre találkozott. De míg Kolozsvárt elvegyült más tájak parasztjai és polgárai között, addig itt csupán a havasi románság jelentette számára a más vidéket és más szokásokat, különben egymás közt érintkezett. Alkalma nyílt tapasztalatait kicserélni, elfogadni vagy elutasítani az újdonságokat. Kalotaszeg egységének okait kutatva azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy e vidék magyar falvai a 18. század eleje óta románok között élnek, csupán kelet felé találkoznak más magyarlakta helységekkel. Mindezeknek a körülményeknek együttese mellett és velük kölcsönhatásban végül számolnunk kell Kalotaszeg népének emberi kvalitásával is; kollektív érzésével és tudatával, amely nemcsak széppé és egyedivé alakította kultúráját, hanem képes volt a történelem megpróbáltatásaiban századokon át óvni, sőt környezetére kisugározni.

Az utolsó virágzás 1848 után következett, és századunk elejéig tartott. Ekkor már kizárólagosan paraszti a kalotaszegi műveltség. Mély szakadék választja el a várostól és más társadalmi osztályok kultúrájától, de még képes az öltözetbe újabb divathatásokat, anyagokat és ruhadarabokat befogadni anélkül, hogy föladná önmagát. Néhány évtizedig lendületet adott és anyagi alapot biztosított a feudális korlátok ledűlése és a jobbágyfölszabedités hozta gazdasági föllendülés. A századfordulón azonban már új változások jelei mutatkoztak.

„A kalotaszegi hímezés kereskedelmi cikké lett, s mint ilyen, ős szépségeiben... pusztulásnak indult” — írta 1903-ban a vidék egyik iparművész rajongója. Mi vészett el akkor, ha hetven esztendeje már volt min keseregni! Hiszen aki ma járja a falvakat, ha nem is a hollóközi vagy fertőszéplaki egységes faluképekhez hasonló, de számos klasszikus formájú épületet láthat. A vasárnap délelőtti templomozáskor még megpillanthat egy-egy pártás leányt vagy hagyományosan öltözött asszonyt. Vannak házak, amelyekben féltőn őrzik a falra akasztott kancsók és tányérok sokaságát, a festett bútorokat, a magasra rakott ágyakat, a ládákból a nagyanyákról maradt eredeti viseletét, elmúló művészetük utolsó darabjait.

A kalotaszegi népi műveltség hanyatló korszaka valóban a századforduló, talán már a századvég táján kezdődött el. A baj okai azonban nem az üzleti szellem elhatalmasodásában vagy a városi kultúra valamiféle népet mételyező hatásában kereshetők. Kalotaszeg földje már száz éve alig tudta eltartani népét. A hajdani erdőirtások következményeként az eső a völgyekbe hordta a humuszt, vizenyős, lefolyástalan réteket hozva létre. A kopasz dombhátak elvékonyodott termőtalaján nem virágozhatott föl jövedelmező paraszti gazdálkodás. A jobbágyfölszabedités nem oldotta meg a földproblémákat, sőt a tagosítatlan határok parcellái évről évre apróbbak lettek, miközben az igények is növekedtek. A nyílt, a friss hatásokat mindig befogadni kész, pompát, vidámságot, jó ételt és italt kedvelő kalotaszegi parasztnak újabb és újabb erőfeszítéseket kellett tennie, hogy kedve szerint éljen, és teljesíthesse, amit a közösség iratlan törvényei megkövetelnek. Az a versengés, ami adott keretek között maradván, az előrehaladás természetes serkentője, sok esetben egészségtelen vetélkedéssé fajult. A 30-as évek egyik megrendítő erejű, Észak-Magyarországot pásztázó szociográfiájának szerzője akár Kalotaszegről is írhatott volna ugyanazzal a kegyetlenül találó címmel: „cifra nyomorúság”.

A kalotaszegiek életrevalóságát jövedelmkiegészítő munkáik sokasága bizonyítja. A felszeg havasaljai falvai fakitermeléssel és -megmunkálással, valamint fakereskedelemmel foglalkoztak. Magyarbikal és Kettesd zöldségtermesztésbe fogott. Akik tehettek, vasúti munkára szegődtek, vagy a kolozsvári iparban próbáltak elhelyezkedni. A Nadas mente jobb földű falvai a közeli nagyvárosban piacoztak. Mások meszet égettek. Megint mások az Alföldön vállaltak mezőgazdasági idénymunkát. Voltak, akik szarvasmarhát, lovat, baromfit hizlaltak és neveltek eladásra. A varrottas tömeges készítése és a háziipari fafaragás is ebbe a sorba tartozik.

A századfordulón a magyar nyelvterület számos pontján végleg letették a parasztasszonyok a tűt, a fonalat meg a vásznat. Ahol a külső érdeklődés fenntartotta a hímzés tudományát, ott szinte kivétel nélkül mindenütt mértéktelen, olykor bizarr színezéssel, erősen naturalisztikus ornamentikával vélték a maguk „új”, vagy a „városiak” ízlését kielégíteni (Kalocsa, Mezőkövesd, Bereg). Kalotaszegen is egyre inkább mutatkoztak hasonló jelek, de a lassan bomló és polgárosuló paraszti kultúra még sokáig viszonylag épségben megőrizte a hímzések eredeti jellegét. A nagy változás az 1950—60-as években következett be. A vidék a megkésétt iparosítás miatt ekkor érte el azt a fejlődési fokot, amin a falusi közösség tradicionális külseje robbanásszerűen megváltozik, szokásai gyorsan elhalványulnak. Különleges körülmények siettették a mai helyzet kialakulását: az idegenforgalom növekedése és a napjainkban is tartó újabb népművészetdivat jelentkezése. A hajdan különös szépségű kalotaszegi hímzőművészet egy-másfél évtized alatt szembetűnően leromlott. A vidéket keresztüliszelő nemzetközi műúton az utóbbi esztendőokban fődényben naponta négy-ötezer különböző nemzetbeli autós turista igyekszik a román és bolgár tengerpartra. Kerítésekre és kapukra teregetve kínálgatják nekik a varrottast. De milyen varrottast? A régi darabokat már az első nyarakon mind megvásárolták, a mostaniak az eredeti kék és piros, ritkán fekete színek helyett sárgán, zölden, barnán, fehéren és rózsaszínen kelletik magukat. A reneszánsz formahagyományba gyökeres motívumok szinte a felismerhetetlenségig elváltoztak. A tömött minták szét-húzódtak és föllazultak. Kelendő a portéka, nincs idő a nagyobb felületeket szépen betöltő varrással bajlódni. Valaha a koromba mártott lúdtoll, kifogyhatatlan képzelőerővel, szinte sosem ismételve „irta” elő a varrnivalót. Ma a minták elvesztették, ami népművészetben megragadó volt, az egyediséget és a változatosságot.

Kalotaszeg népe a fejlődés törvényszerűsége szerint emberibb életkörülményeket, jobb lakást, ruhát, utat, villanyt, mezőgazdasági és háztartási gépeket, számos más civilizációs vívmányt kapott a huszadik századtól. Helyette odaadta tradicionális életmódját és művészetét. Ez a csere sosem volt alku tárgya, mi sem tehetjük mérlegre. Annyi bizonyos, hogy a századok hagyományából ötvöződőtt, méltán híres díszítőművészet sorsa értő irányítással másként is alakulhatott volna. A kalotaszegi parasztok nem dobták el, hanem a maguk elképzelése szerint „korszerűvé” igyekeztek formálni. Nekik nem róható föl, hogy a fölgyorsult világ sodrában elvesztették az elődeiket jellemző biztos ízlésüket és ítéloképességüket.

Írásunk elején azt mondtuk, hogy Kalotaszeg az egyik legjobbban ismert magyar néprajzi vidék. Jóllehet utóbb látnunk kellett, hogy mennyire hiányos még a tudásunk, azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a múzeumok és más gyűjtemények tárgyai mellett, sokezernyi fénykép, rajz és feljegyzés őrzi a régi Kalotaszeg kincseit. Iskolások éneklik Bartók Béla Kalotaszegen gyűjtött dalait, Ady Endre gyönyörű versénél szebb és élőbb emléket a templomozó asszonyokról és lányokról alig lehet elképzelni, Kós Károly épületei sok városban hirdetik a vidék népi építészetének ihlető hatását. A kalotaszegi műveltség, ha el is tűnt a szem elől, nem veszett el. Amíg az emberek keresik és becsülik a régi idők alkotó erejéről tanúskodó emlékeket, mindig a legszebb és legkülönbek között fogják számon tartani.